

25.8.2008

Dnro 531/4/07

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Pasi Pölönen

PÄÄTÖS VANGIN ASIANAJAJATAPAAMISTA KOSKEVAAN KANTELUUN

1 KANTELU

Kantelija pyysi 7.2.2007 päivätyssä kirjeessään eduskunnan oikeusasiamiestä tutkimaan Riihimäen vankilan menettelyä. Kantelijan asianajaja A kävi tapaamassa häntä vankilassa 7.2.2007 samassa tilassa, missä kantelija ottaa vastaan muitakin vieraita kuten vaimonsa. Tapaamistilassa henkilöt erottaa pleksiseinä ja keskustelu on käytävä puhelimien välityksellä. Kantelija epäili, että hänen neuvottelunsa asianajajan kanssa on kuunneltu.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin Rikosseuraamusviraston 11.6.2007 päiväty lausunto ja siihen liitetty Riihimäen vankilan johtajan selvitys. Oikeusasiamiehen kanslian tarkastaja kuuli Riihimäen vankilan johtajaa alustavasti jo 26.3.2007. Lisäksi varasin 3.7.2007 vankeinhoitoesimies B:lle tilaisuuden antaa asiassa selvitys. Hän antoi 23.7.2007 päivätyt selvityksensä. Oikeusasiamiehen kanslian tarkastaja kuuli vielä Riihimäen vankilan johtajaa 8.11. ja 9.11.2007. Tätä asiaa ratkaistessani käytettävissäni oli myös Riihimäen vankilan johtajan eräässä toisessa asianajajatapaamista koskevassa kanteluasiassa (dnro 3159/4/07) antama selvitys.

Riihimäen vankilan johtaja kertoi selvityksessään kantelijan asemasta järjestäytyneen rikollisryhmän kriteerit täyttävän ryhmän johtajana ja siitä, että kantelija suorittaa elinkautista vankeusrangautusta murhasta. Selvityksen mukaan kantelija on siirretty Rikosseuraamusviraston päätöksellä turvallisuussyistä Turun vankilasta Riihimäen vankilaan.

Vankilan johtaja kertoi, että kantelijan ja asianajaja A:n tapaaminen 7.2.2007 on järjestetty vankeuslain 13 luvun 4 §:n 1 momentin 3 kohdan perusteella erityisvalvottuna tapaamisena osaston tapaamistilassa. Tapaamistilassa on pleksiseinä tapaajien välissä ja keskustelu käydään luurin kautta.

Vankilan johtajan mukaan tapaamista ei kuunneltu. Selvityksen mukaan tosiasiallisesti vankiloissa ei juurikaan käytetä pakkokeinoin mukaisia keinoja.

Selvityksen mukaan tapaamisen järjestelyistä on päättänyt vankeinhoitoesimies B. B:n ilmoituksen mukaan hän otti järjestelyissä huomioon turvallisuusseikat. B:n tietoon ei selvityksen mukaan tullut, että asianajaja A olisi esittänyt asiassa muita toiveita. Vankilan johtaja katsoi, että B on tehnyt järjestelyt harkintavaltansa puitteissa ja että päätös on tässä yksittäistapauksessa ollut asianmukainen ja oikea.

Vankilan johtaja totesi lisäksi yleisellä tasolla, että yleensä asianajajan ja vangin välisissä tapaamisissa käsitellään asiakirjoja, ja näissä tilanteissa tapaaminen voidaan järjestää tilassa, jossa tapaa-

jien välissä ei ole pleksiä. Tapaamisten järjestelyissä otetaan huomioon asianajajien toiveet, eikä järjestelyissä ole vankilan johtajan mukaan yleensä ongelmia.

Vankilan johtaja toi esille, että tapaamisten järjestelyissä pitää huomioida myös se seikka, että kaikki asianajajat eivät välttämättä halua tavata asiakkaita avoimissa tiloissa. Myös tästä syystä järjestelyissä otetaan huomioon asianajajien toiveet tapaamispaikasta.

Vankilan johtaja katsoi, että vangin ja asianajajan välisen luottamuksellisen keskustelun turvaaminen toteutuu siinä, että asianajaja voi vaikuttaa tapaamispaikkaan. Hän kertoi, ettei hänen tiedossaan ole, että asianajajat olisivat kyseenalaistaneet tapaamisten luottamuksellisuuden.

Vankeinhoitoesimies B kertoi selvityksessään toimineensa Riihimäen vankilan c- ja d-osastojen vankeinhoitoesimiehenä kantelussa tarkoitettuna päivänä 7.2.2007. B kertoi, että hänen toimipaikkansa tuona päivänä oli yksittäinen kerta. Päivystävän vankeinhoitoesimiehen ilmoitettua, että asianajaja saapuu tapaamaan kantelijaa, tiedusteli B päivystäjältä aikaisempia käytäntöjä. B kertoi valinneensa tapaamisen toteuttamistavan saamansa informaation pohjalta. B otti huomioon kantelijan silloisen asunto-osaston erityispiirteet ja turvallisuusvaatimukset. B kertoi ilmoittaneensa noudatettavat ohjeet vartijoille. B ei ollut itse läsnä tapaamisen aikaan, koska se tapahtui hänen ruokatauollaan. B kertoi, että kantelijan epäilemää teknistä kuuntelua tai -valvontaa ei kohdistettu tapaamistilaan tapahtumahetkellä.

Rikosseuraamusvirasto totesi lausunnossaan, että vankeusvangilla on oikeus tavata oikeudenkäyntiasiamiehiä valvotuissa olosuhteissa. Tapaaminen voidaan sallia myös ilman valvontaa. Riihimäen vankilassa vangit tapaavat oikeudenkäyntiavustajia siihen tarkoitukseen erikseen varatussa tilassa, joka täyttää valvomattoman tapaamisen olosuhteet. Selvityksen mukaan tapaamisten järjestelyissä otetaan huomioon oikeudenkäyntiasiamiesten toiveet tapaamispaikasta.

Rikosseuraamusvirasto katsoi selvityksen perusteella, että kantelijan ja hänen oikeudenkäyntiavustajansa tapaamistilat täyttävät erityisvalvottujen tapaamistilojen edellytykset. Tapaaminen voidaan järjestää erityisen valvotuissa olosuhteissa silloin, kun on perusteltua syytä epäillä, että tapaamisesta aiheutuu vaaraa vankilan järjestykselle tai turvallisuudelle tai vangin tai tapaajan turvallisuudelle.

Rikosseuraamusvirasto totesi, että vankeusvangin ja hänen oikeudenkäyntiasiamiehen tapaamisen järjestäminen erityisvalvotuissa olosuhteissa voi tulla kyseeseen vain poikkeuksellisissa tilanteissa. Lausunnon mukaan Riihimäen vankilan selvityksestä ei ilmene tarkempaa syytä sille, miksi turvallisuusseikat olisivat edellyttäneet tapaamisen järjestämistä kyseisissä olosuhteissa. Rikosseuraamusvirasto katsoi, että selvityksen perusteella ei voida katsoa esitetyn riittäviä perusteita vankilan menetylle asiassa.

Rikosseuraamusviraston näkemyksen mukaan asiassa ei ole ilmennyt aihetta epäillä, että Riihimäen vankilassa ei noudatettaisi tapaamisolosuhteista tai tapaamisten valvonnasta annettuja säännöksiä.

Rikosseuraamusvirasto saattoi erityisvalvotun tapaamisen edellytysten täyttymisestä lausumansa Riihimäen vankilan johtajan tietoon ja huomioitavaksi.

3 RATKAISU

3.1 Oikeusohjeet

Vankeuslain (767/2006) 12 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan vangin asianajajalleen tai muulle oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettulle oikeudenkäyntiasiamiehelle tai -avustajalle osoittamaa kirjettä tai muuta postilähetystä ei saa tarkastaa eikä lukea. Pykälän 2 momentissa säädetään mahdollisuudesta tietyin edellytyksin avata 1 momentissa tarkoitettun asiamiehen vangille lähettämä kirje; tällöinkään lähetyksen sisältämää viestiä ei saa lukea.

Vangin puhelun kuuntelemisesta ja tallettamisesta säädetään vankeuslain 12 luvun 7 §:ssä. Säännöksen 1 momentin mukaan vangin puhelua saadaan kuunnella, jos se on yksittäistapauksessa perustellusta syystä tarpeen rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi, vankilan järjestyksen turvaamiseksi taikka vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. 3 momentin mukaan puhelun kuuntelemisesta ja mahdollisuudesta sen tallentamiseen on ennen kuuntelemisen aloittamista ilmoitettava vangille ja sille, johon hän on puhelimitse yhteydessä.

Vankeuslain 12 luvun 7 §:n 4 momentin mukaan vangin ja 3 §:ssä tarkoitettun valvontaviranomaisen [esimerkiksi oikeusasiamiehen tai Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen] tai 4 §:ssä tarkoitettun asiamiehen [asianajajansa tai muu oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettun oikeudenkäyntiasiamiehensä tai -avustajansa] välistä puhelua ei saa kuunnella eikä tallentaa. Jos puhelua kuunneltaessa ilmenee, että kyse on vangin ja edellä mainitun henkilön välisestä yhteydestä, kuuntelu on lopetettava ja tallenne hävitettävä.

Vankeuslain 13 luvun 1 §:n mukaan vangilla on oikeus tavata vieraita tarpeellisen valvonnan alaisena tapaamista varten varattuina aikoina niin usein kuin se vankilan järjestystä ja toimintaa häiritsemättä on mahdollista. Tapaaminen voidaan sallia muulloinkin kuin tapaamista varten varattuina aikoina, jos se on tarpeen vangin yhteyksien kannalta tai muusta erityisestä syystä. Vankia tapaamaan tulleen henkilön (*tapaaja*) tarkastamisesta säädetään 17 luvussa.

Vankeuslain 13 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan vankilassa on oltava tapaamiseen soveltuvat tilat. Säännöksen 2 momentin mukaan vangin tapaamista on tarpeellisella tavalla valvottava. Tapaamista voidaan valvoa myös videolaitteilla. Videolaitteilla tapahtuvasta valvonnasta on asianmukaisella tavalla ilmoitettava vangille ja tapaajalle. Valvonnasta syntyneiden tallenteiden säilyttämisessä ja hävittämisessä noudatetaan, mitä henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa annetussa laissa säädetään tapaajarekistereistä.

Vankeuslain 13 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan vangin lähiomaisen, muun läheisen ja 12 luvun 4 §:ssä tarkoitettun asiamiehen sekä, jos siihen on syytä, myös muun henkilön tapaaminen voidaan sallia ilman valvontaa (*valvottoman tapaaminen*), jos se on perusteltua vangin yhteyksien säilymiseksi, oikeusasioiden hoitamiseksi tai muusta vastaavasta syystä eikä tapaamisesta aiheudu haittaa vankilan järjestykselle tai toiminnalle. Muun kuin 12 luvun 3 §:ssä tarkoitettun valvontaviranomaisen ja 12 luvun 4 §:ssä tarkoitettun asiamiehen tapaamisen ehdoksi voidaan asettaa, että vanki suostuu 16 luvun 7 §:n 3 momentissa tarkoitettuun päihteettömyyden valvontaan.

Tutkintavankeuslain 9 luvun 1 §:n 3 momentin lähtökohta tutkintavangin ja asiamiehen tapaamisten valvomisesta on erilainen. Säännöksen mukaan tutkintavangin ja lain 8 luvun 4 §:ssä tarkoitettun asiamiehen tapaamista ei saa valvoa, ellei ole perusteltua syytä epäillä, että tapaamisessa rikottaisiin tätä lakia taikka sen nojalla annettuja säännöksiä tai määräyksiä.

Vankeuslain 13 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan tapaaminen voidaan evätä, jos 1) tapaaja ei pysty luotettavasti todistamaan henkilöllisyyttään; 2) tapaaja kieltäytyy 17 luvun 2 §:ssä tarkoitettusta turvatarkastuksesta tai 17 luvun 3 §:ssä tarkoitettusta henkilöntarkastuksesta; taikka 3) on perusteltua syytä epäillä, että tapaamisesta aiheutuu vaaraa vankilan järjestykselle tai turvallisuudelle taikka vangin tai muun henkilön turvallisuudelle. Säännöksen 2 momentin mukaan tapaaminen voidaan kuitenkin järjestää erityisen valvotuissa olosuhteissa (*erityisvalvottu tapaaminen*), jos 1 momentissa tarkoitettu

vaara on mahdollista tällä tavoin torjua.

Rikostutkinnallisessa tarkoituksessa suoritettavasta teknisestä kuuntelusta säädetään poliisilaissa ja pakkokeinolaissa. Poliisilain (493/1995) 31 §:n 1 momentin mukaan poliisimiehellä on oikeus kohdistaa vakituiseen asumiseen käytetyn huoneen tai tilan ulkopuolella olevaan henkilöön taikka kulkuunvooon tai tavaraan teknistä tarkkailua, jos sen avulla voidaan perustellusti olettaa saatavan rikoksen torjumiseksi tarvittavia tietoja. Samoin edellytyksin teknistä tarkkailua saa lisäksi kohdistaa henkilöön, joka suorittaa rangaistusta rangaistuslaitoksessa taikka on pakkolaitokseen eristetty tai tutkintavanki, hänen ollessaan sellissään tai vankien käytössä olevissa laitoksen muissa tiloissa.

Pakkokeinolain (450/1987) 5a luvun 4 §:n 1 momentin mukaan kun on syytä epäillä jotakuta rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, huumausainerikoksesta, edellä mainittujen rikosten rangaistavasta yrityksestä tai terroristisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmistelusta, rikoksen esitutkintaa toimittava viranomainen saa kohdistaa epäiltyyn teknistä kuuntelua, jos kuuntelulla saatavilla tiedoilla voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi. Säännöksen 2 momentin mukaan teknistä kuuntelua saa 1 momentin nojalla kohdistaa epäiltyyn vain hänen ollessaan vakituiseen asumiseen tarkoitettun tilan ulkopuolella. Teknistä kuuntelua saa lisäksi kohdistaa epäiltyyn, joka suorittaa rangaistusta rangaistuslaitoksessa taikka on pakkolaitokseen eristetty tai tutkintavanki, hänen ollessaan sellissään tai vankien käytössä olevissa laitoksen muissa tiloissa.

Pakkokeinolain 5a luvun 10 §:ssä on säädetty niin sanotuista kuuntelukielloista. Säännöksen 1 momentin mukaan telekuuntelua ja teknistä kuuntelua ei saa kohdistaa epäillyn ja hänen oikeudenkäyntiavustajansa tai epäillyn ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §:n 2 momentissa tarkoitettun papin välisiin keskusteluihin. Telekuuntelua ja teknistä kuuntelua ei myöskään saa kohdistaa epäillyn ja mainitun luvun 20 §:ssä [lähiomainen] sekä 23 §:n 1 momentin 3 kohdassa [lääkäri ym.] ja 24 §:n 2 ja 3 momentissa tarkoitettujen henkilöiden [lähdesuojan omaavat tahot] välisiin keskusteluihin, ellei esitutkinta koske rikosta, josta saattaa seurata kuusi vuotta vankeutta tai sitä ankarampi rangaistus taikka tällaisen rikoksen yritystä tai osallisuutta siihen. Jos kuuntelun aikana ilmenee, että kysymyksessä on mainittujen henkilöiden välinen keskustelu, toimenpide on keskeytettävä ja mahdolliset tallenteet tai muistiinpanot on heti hävitettävä.

Poliisilain 31e §:n mukaan mitä pakkokeinolain 5 a luvun 10 §:ssä säädetään kielloista kohdistaa kuuntelua epäiltyyn, on voimassa myös tämän lain nojalla tapahtuvassa muussakin kuin epäiltyyn kohdistuvassa teknisessä kuuntelussa ja telekuuntelussa.

3.2

Epäilty keskustelun kuunteleminen

Vankeuslain lain 12 luvun 4 §:ssä on kaikissa tilanteissa kielletty lukemasta vangin ja asiamiehen välistä kirjeenvaihtoa. Vankeuslain 12 luvun 7 §:ssä on lisäksi säädetty vangin ja asiamiehen välisten puheluiden luottamuksellisuudesta. Asianajosalaisuuden turvaaminen on näin ollen otettu huomioon vankeuslain säännöksissä. Merkille voidaan kuitenkin panna, että vankeuslaissa ei ole nimenomaista kieltoa kuunnella vangin ja häntä tapaamaan tulleen asiamiehen välistä keskustelua.

Käsitykseni mukaan viimeksi mainitusta seikasta huolimatta on pidettävä selvänä, että asianajosalaisuutta ei saa murtaa vankilassa myöskään siten, että vangin ja hänen asiamiehensä välistä keskustelua kuunneltaisiin tai että tapaamisella esillä olevia asiakirjoja luettaisiin vankilaviranomaisten toimesta. Poikkeuksena sanotusta voi olla lähinnä poliisilain tai pakkokeinolain mukaisen teknisen tarkkailun käyttö vankilassa (asianajosalaisuudesta salaisten pakkokeinojen käytössä ks. apulaisoikeusasiamies Ilkka Raution 21.10.2003 antama päätös dnro 200/4/01 ja apulaisoikeu-

sasiamies Jukka Lindstedtin 22.12.2005 antama päätös dnro 83/4/04).

Myöskään erityisvalvotuissa olosuhteissa järjestetyllä tapaamisella ei näin ollen saa kuunnella vangin ja asianajajan välistä keskustelua eikä esimerkiksi seurata tai lukea esillä mahdollisesti olevia asiakirjoja. Saamissani selvityksissä on kiistetty epäily siitä, että kantelijan ja hänen asianajajansa välistä keskustelua olisi kuunneltu. Minulla ei ole aihetta epäillä saamieni selvitysten paikkansapitävyyttä. Asia ei tältä osin anna aihetta toimenpiteilleni.

3.3

Asianajopalvelun luottamuksellisuuden turvaaminen

Käsillä oleva asia ei rajoitu pelkästään kysymykseen siitä, onko kantelijan ja asianajajan tapaamista ja keskustelua tosiasiallisesti kuunneltu. Kun kyse on asianajajan ja tämän päämiehen tapaamisesta, tulee asiassa tarkastella laajemminkin sitä, onko menettely ollut asianmukaista asianajopalvelun luottamuksellisuuden turvaamisen kannalta.

Asia antaa aihetta jatkotarkastelulle yleisellä tasolla siinä suhteessa, tulevatko asianajajan tai vankeuslain 12 luvun 4 §:ssä tarkoitetun asiamiehen ja tämän päämiehenä olevan vangin välisten luottamuksellisten keskustelujen edellytykset (jäljempänä puhutaan yksinkertaisuuden vuoksi asianajajataapaamisesta) riittävästi turvatuiksi silloin, kun tapaaminen järjestetään erityisvalvotuissa olosuhteissa. Erityisvalvotun tapaamisen olosuhteissa on nimittäin lähtökohtaisesti ymmärrettävää, että vangin näkökulmasta voi syntyä epäily esimerkiksi kuuntelun suorittamisesta. Olosuhteet voivat muutenkin häiritä asianajajataapaamista.

Oikeus luottamukselliseen asianajokonsultaatioon on yksi keskeisimmistä oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja yleisemminkin hyvään hallintoon kuuluvista oikeusturvatakeista. Kyseinen oikeus on turvattu perustuslain 21 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa. Jotta asianajaja tai vankeuslaissa tarkoitettu asiamies voisi hoitaa päämiehensä asiaa ja intressejä tehokkaasti, täytyy hänen ja päämiehen välisen neuvottelun olla luottamuksellista ja suojattua ulkopuoliselta puuttumiselta. Luottamuksellisuus on tärkeää ensisijaisesti siksi, että se edesauttaa avointa ja vilpitöntä keskustelua avustajan ja päämiehen välillä.

Asianajajatapaamisilla nousee esille kysymyksiä myös muiden perustuslaillisten ja Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattujen oikeuksien toteutumisesta. Asianajajatapaamiset nauttivat perustuslain 10 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaista yksityiselämän ja kirjeenvaihdon suojaa (ks. esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen Klass ym. v. Saksa -tuomio (6.9.1978) kohta 41 sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen Ekinci ja Akalin v. Turkki -tuomion (30.1.2007) kohta 47, jossa todetaan, että asianajajan kanssa käytävä kirjeenvaihto on sen tarkoituksesta riippumatta erityisasemassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan johdosta). Edelleen vapautensa menettäneelle kuuluvista oikeuksista (perustuslain 7 § ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla) johtuu, että puolustajan/avustajan toimintaedellytykset tulee turvata asianmukaisesti kaikissa tilanteissa.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 2 luvun säännösten mukaan rikoksesta epäillylle on tietyissä tilanteissa määrättävä puolustaja pyynnöstä tai viran puolesta. Tämän lisäksi oikeusjärjestelmässämme on turvattu mahdollisuus omaehtoiseen puolustautumisen järjestämiseen oikeusapujärjestelmän, asianajolaitoksen tai lakiasiantoiminnan kautta. Asianajosalaisuutta turvataan myös oikeudenkäymiskaaren säännöksissä. Keskeinen säännös on oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §, jonka mukaan asiamies tai oikeudenkäyntiavustaja ei saa todistaa siitä, mitä päämies on hänelle asian ajamista varten uskonut, ellei päämies todistamiseen suostu (syytetyn oikeudenkäyntiavustajan kohdalla vaitiolo -oikeus ei väisty edes kaikkein vakavimpien rikosten kohdalla). Voidaan todeta, että avustajan käytön tehokkuutta on pyritty lainsäädännössämme turvaamaan monin tavoin.

On selvää, että asianajajan tai (vankeuslain mukaisen) asiamiehen käytön tehokkuus ja mielekkyys kärsivät, jos edellytyksiä vapaaseen keskusteluun tai luottamukselliseen tietojenvaihtoon päämiehen kanssa rajoitetaan. Oikeuksia rajoittava puuttuminen voi olla kyseessä paitsi nimenomaisissa kuuntelutilanteissa, tietyin edellytyksin myös siinä tapauksessa, että päämiehen ja avustajan välistä keskustelua ei tosiasiallisesti kuunnella. Viimeksi mainitussa tilanteessa nimittäin jo yksin epäily siitä, että keskustelua kuunnellaan, voi rajoittaa asianajajan tai asiamiehen toimintavapautta ja -edellytyksiä. Tällainen epäily on siis omiaan rajoittamaan vapaata keskustelua, ja sitä kautta heikentämään kulloinkin käsillä olevan asian hoitamisen tehokkuutta. Tämä on todettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen *Castravet v. Moldova* -tuomiossa (13.3.2007) kohdat 49–52 sekä *Modarca v. Moldova* -tuomiossa (10.5.2007) kohdat 89–99; kyseisissä tuomioissa todettiin ihmisoikeussopimuksen 5 § 4 artiklan loukkaus, kun päämiestään vankilaan tapaamaan tullut asianajaja oli erotettu päämiehestään lasiseinällä, mikä esti asiakirjojen käsittelyn ja pakotti kovaääniseen kommunikointiin. Tuomioiden mukaan epäily keskusteluiden kuuntelemisesta oli aito ja se oli ollut pitkään koko kyseisen maan lakimieskunnan huolena.

Vankeuslaissa ja tutkintavankeuslaissa lähtökohdat vangin ja tutkintavangin oikeuteen luottamukselliseen tapaamiseen oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan kanssa poikkeavat toisistaan. Vankeuslain mukaan tapaaminen "voidaan sallia" ilman valvontaa. Tutkintavankeuslain 9 luvun 1 §:n 3 momentin mukaan sitä vastoin tapaamista "ei saa" valvoa, ellei ole perusteltua syytä epäillä, että tapaamisessa rikottaisiin tätä lakia taikka sen nojalla annettuja säännöksiä tai määräyksiä.

Voimassa olevien lakien taustalla olevassa hallituksen esityksessä (HE 263/2004) sekä vankeusvankien että tutkintavankien asianajajatapaamisissa lähdettiin yhtenäisestä lähtökohdasta, jonka mukaan tapaaminen "voidaan sallia" ilman valvontaa. Perustuslakivaliokunta korosti lausunnossaan PeVL 20/2005 muun muassa sitä, että vangin yhteydenpito-oikeuksia ei pidä käytännössä rajoittaa enempää kuin on kulloisessakin yksittäistapauksessa välttämätöntä.

Kysymys vankien ja tutkintavankien asianajajatapaamisten erilaisesta sääntelystä ei ollut esillä perustuslakivaliokunnassa. Voimassa olevan sääntelyn epäyhtenäisyys vankeuslain ja tutkintavankeuslain välillä on lähtöisin lakivaliokunnan kannanotosta (LaVM 10/2005), jonka mukaan pääsääntöä tapaamisten valvonnasta ei ole syytä soveltaa "tutkintavangin ja hänen asiamiehensä tapaamiseen tämän suhteen luottamuksellisen erityisluonteen vuoksi." Lakivaliokunta viittasi HE 263/2004 vp s. 225 esitettyyn siitä, että tutkintavangeilla on usein vankeusvankeja enemmän keskeneräisiä asioita hoidettava vankilan ulkopuolella ja totesi, että tutkintavangeille on muun muassa YK:n kansainvälisiä oikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklan nojalla turvattava vankeusvankia laajempi oikeus pitää yhteyttä asiamieheensä. Tapaamisten valvomisesta LaVM 10/2005 s. 19 todetaan seuraava:

"Lakivaliokunnan mielestä 2 momentin pääsääntöä valvotuista tapaamisista ei ole syytä soveltaa tutkintavangin ja hänen asiamiehensä tapaamiseen tämän suhteen luottamuksellisen erityisluonteen vuoksi. Sen vuoksi lakivaliokunta ehdottaa, että pykälään lisätään uusi 3 momentti, jonka mukaan tutkintavangin ja hänen 8 luvun 4 §:ssä tarkoitetun asiamiehensä tapaamista ei saa valvoa, ellei ole perusteltua syytä epäillä, että tapaamisessa rikottaisiin säädettävää tutkintavankeuslakia taikka sen nojalla annettuja säännöksiä tai määräyksiä."

Selvää kuitenkin on, että myös vankeusvangilla voi olla vireillä rikosprosessi tai muita oikeudellisia asioita (kuten siviilioikeudellinen asia tai hallintoasia), joiden hoitaminen edellyttää asianajollisen avun saamista. Näissä tilanteissa vankeusvangilla on asiallisesti samanlainen tarve luottamukselliseen neuvonpitoon oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan kanssa kuin esimerkiksi tutkintavangilla.

Viimeksi mainittu seikka on ollut aikaisemminkin esillä laillisuusvalvonnassa. Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio totesi vankien ja avustajien yhteydenpitoa koskevassa 1.11.2001 antamassaan päätöksessä (1841/2/00) – nykyistä vankeuslakia ja tutkintavankeuslakia edeltäneessä oikeustilassa –

muun muassa seuraavaa:

"[V]angin ja hänen avustajansa tarve luottamukselliseen yhteydenpitoon ei nähdäkseni ainakaan periaatteellisella tasolla vaihtelee sen mukaan, onko kysymyksessä tutkintavanki tai vankeusvanki ja onko hänen avustajansa asianajaja tai esimerkiksi yksityisen lakiasiaintoimiston lakimies. Viittaa erityisesti oikeuteen itse valita oikeudenkäyntiavustaja. Tässä todettu koskee muunkin yhteydenpidon (kuin puhelinkeskustelujen) sääntelyä."

Apulaisoikeusasiamies Rautio toi mainitut näkemykset uudelleen esille myös vankeusrangaistuskomitean mietintöön 13.11.2001 antamassaan lausunnossa (1982/5/01).

Vankeuslain 13 luvun 3 §:n mukaan vangin voidaan sallia tapaavan vankeuslain 12 luvun 4 §:ssä tarkoitettu asiamies valvomattomasti, jos se on perusteltua oikeusasioden hoitamiseksi. Säännös sinänsä turvaa asianajollisten palveluiden käytön myös vankeusvangin olosuhteissa. Säännösten tasolla tutkintavankeuslain kielto valvoa tällaista tapaamista, josta voidaan poiketa vain perusteltujen väärinkäytösepäilyiden perusteella, turvaa tapaamisten luottamuksellisuuden käsitykseni mukaan vankeuslakia tehokkaammin.

Ottaen huomioon asianajotoiminnan erityissuhde myös vankeusvankien oikeusasioden hoitamisessa ja se, että en näe periaatteellista eroa vankeusvangin ja tutkintavangin tarpeessa luottamukselliseen yhteydenpitoon asianajollisissa kysymyksissä, pidän epätydyttävänä, että vankeuslaissa ja tutkintavankeuslaissa vangin ja hänen asiamiehensä tapaamisista on säädetty toisistaan poikkeavilla tavoilla.

3.4

Erityisvalvotun tapaamistilan vaikutus asianajollisen palvelun käyttämiselle

Kuuntelua epäilevän vangin on käytännössä mahdotonta näyttää epäilemänsä menettelyä toteen. Tästä syystä on tärkeää, että vangin ja oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan tapaamiset järjestetään sellaisissa olosuhteissa, jotka eivät ole omiaan antamaan edes aiheutta mainitun epäilyn synty-miseen.

Se, että tapaamistilana käytetään erityisen valvottujen olosuhteiden määritelmän täyttävää tilaa eli tilaa, jossa "vangin ja tapaajan välillä on muovinen tai lasinen väliseinä tai muita tämänkaltaisia esteitä" (HE 263/2004 vp s. 181), ei käsitykseni mukaan täytä mainittua lähtökohtaista edellytystä. Erityisesti näin on silloin, kun keskustelu joudutaan käymään luurien tai vastaavien välityksin, tai jos niiden puuttuessa joudutaan puhumaan kovaäänisesti. Siitä huolimatta, ettei kuuntelua tai seurantaa tosi-asiassa suoriteta, ovat olosuhteet omiaan luomaan juuri sellaisia epäilyjä, joita kantelija esittää tässä asiassa. Mahdottomuus käsitellä yhdessä asiakirjoja on myös tekijä, joka haittaa asianajollisen tehtävän hoitamista.

3.5

Erityisvalvotun tapaamisen edellytykset

Erityisvalvottu tila on määritelty edellä mainituin tavoin vankeuslakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 263/2004 vp s. 181). Olen käsitellyt lähemmin erityisvalvotun tilan määritelmän edellyttäviä rakenteellisia järjestelyitä 13.12.2007 antamassani päätöksessä (dnro 3870/2/05). Tuossa ratkaisussa totesin Riihimäen vankilan osalta muun muassa seuraavaa:

"Riihimäen vankilan yleisessä tapaamistilassa vangit ja tapaajat on käytännössä täydellisesti erotettu toisistaan fyysisillä esteillä tavalla, joka nähdäkseni vastaa sitä, miten lainvalmisteluasiakirjoissa ja aiemmin myös vankeinhoito-osaston määräyksessä oli kuvailtu erityisen valvottuja olosuhteita. Saadun selvityksen mukaan yleisen tapaamistilan rakenneratkaisuilla on myös tavoiteltu sitä, mihin erityisvalvotuilla olosuhteilla pyritään –

koskettamisen ja sitä kautta esineiden ja aineiden vaihtamisen estämistä. En näe asiassa merkitystä sillä, että vangin ja tapaajan erottava pleksilasi on ylhäältä avoin, kun seinämä kuitenkin ulottuu seisovan, pitkäähkönkin henkilön pääläen tasolle. Vangin ja tapaajan kannalta tarkastellen tilanne on joka tapauksessa se, että fyysinen este erottaa heidät käytännössä täydellisesti. Riihimäen vankilan yleinen tapaamistila ei vastaa myöskään Vankeinhoitolaitoksen valvotusta tapaamishuoneesta antamaa rakennesuunnitteluohjetta, jonka mukaan pöydän jakaa matala pleksilasi." ... "Katson ..., että kyseessä on erityisvalvottu tapaaminen, jos vanki ja tapaaja rakenteellisin ratkaisuin täydellisesti erotetaan toisistaan. Asiassa ei ole merkitystä sillä, valvotaanko tapaamista tämän lisäksi jollakin tavoin." ... "Riihimäen vankilan yleinen tapaamistila vastaa mielestäni erityisen valvottuja tapaamisolosuhteita."

Mainitussa ratkaisussani käsittelin tapaamisten valvomista myös eräiden kansainvälisten suositusten (Yhdistyneiden kansakuntien käsikirja vankeinhoidon vähimmäissäätöjen soveltamisesta; Hyvän vankeinhoidon käsikirja, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/97; ja Eurooppalaisen komitean kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (CPT) antamia raportteja) samoin kuin aikaisemman laillisuusvalvontakäytännön valossa. Näiltä osin viitataan päätöksessä 3870/2/05 esitettyyn toistamatta näkökohtia tässä.

Rikosseuraamusvirasto katsoi lausunnossaan, että asiasta saadun selvityksen perusteella ei voida katsoa esitetyn riittäviä perusteita vankilan menettelylle asiassa. Oma näkemykseni tapaamisen järjestämisestä erityisvalvotuissa olosuhteissa on sama.

Asianajajatapaamisen käytännöllisessä toteuttamisessa on otettava huomioon toimeksiannon perustuminen päämiehen ja avustajan väliseen luottamukseen. Yksi tämän luottamussuhteen osatekijä on se, että viranomaisen toimenpiteiden johdosta avustajaa ei tosiasiallisesti velvoiteta tapaamaan päämiestään olosuhteissa, joissa avustaja ei ole tai tunne olevansa turvassa. Turvallisuustekijöiden huomioon ottaminen voi siis tosiasiallisesti vaikuttaa siihen, missä muodoissa vangin ja avustajan tapaaminen toteutuu. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä konkreettiset turvallisuusriskit on hyväksytty perusteeksi asianajajatapaamisten valvonnalle. Todettakoon, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tällöinkin tapaamisen pelkkä visuaalinen valvonta on riittävää turvallisuusnäkökulmasta (ks. Modarca v. Moldova -tuomio (10.5.2007) kohta 97).

Tapaamisjärjestelyitä koskevassa harkinnassa yksin vangin oma näkemys ei siis ole ratkaiseva. Huomioon on otettava, joskus mahdollisesti ratkaisevanakin tekijänä, myös tehtävää hoitavan avustajan näkemys. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian tarkastajan kuulema asianajaja A ei enää muistanut tapahtumia kovin tarkasti. Hän muisti sen, että tapaamisella pöydällä oli tapaajat toisistaan erottava pleksi. Muistamansa mukaan A ei vaatinut tapaamistilaan muutoksia; hän kuitenkin todennäköisesti totesi henkilökunnalle seuraaventyylisesti, että "jaa tämä oli näin".

Selvityksessä on tuotu esille se, että kantelija on siirretty Riihimäen vankilaan nimenomaan turvallisuussyistä. Selvityksen mukaan päätöksen tapaamisen järjestelyistä on tehnyt vankeinhoitoesimies B. Hän on ilmoittanut ottaneensa huomioon turvallisuusseikat. B:n tietoon ei ollut tullut, että asianajaja A olisi esittänyt muita toiveita. Vankeinhoitoesimiehen selvityksen mukaan kantelussa tarkoitettu 7.2.2007 oli yksittäinen kerta, kun hän toimi kantelijan osaston vankeinhoitoesimiehenä.

Oikeusasiamiehen kanslian tarkastajan 26.3. ja 8.11.2007 kuulemana Riihimäen vankilan johtaja kertoi, että vankilan käytäntö asianajajien tapaamisten järjestämisen osalta ei ole normaalisti tässä kantelussa kuvatun kaltainen. Käsillä olevassa asiassa on siis ilmeisesti poikettu tavanomaisesta käytännöstä. Selvityksen mukaan Riihimäen vankilassa on asianajajien tapaamiseen käytettävissä erillinen valvomattoman tapaamisen mukainen tila sekä vankilan päivystyksen että c-osaston yhteydessä. Myös c-osaston vankien tapaamiset asianajajien kanssa järjestetään mainitussa valvomattomassa tilassa. Siinä tapaajan ja tavattavan välillä ei ole pleksi- tai muuta seinää, mikä mahdollistaa asiakirjojen lukemisen ja käsittelyn yhdessä. Vankilan johtajan mukaan joissain tilanteissa, kun asiamiehiä on ollut yhtä aikaa useampia samalla osastolla, on tapaaminen kuitenkin saatettu järjestää erityisvalvotussa tilassa siten, että sekä asiamies että vanki istuvat pleksin samalla puolella.

Vankilan johtaja ilmoitti ottavansa käsillä olevan tapauksen problematiikan esille valvonnan esimiesten kanssa, jotta vastaisuudessa asianajajien tapaamiset hoituisivat yhdenmukaisesti silloin, kun erityistä tarvetta erityisiin järjestelyihin ei ole tiedossa.

Vankeinhoitoesimies B:n päätökselle järjestää kantelijan ja tämän asianajaja A:n tapaaminen erityisvalvottuna ei ole esitetty vankeuslain 13 luvun 4 §:n edellyttämiä perusteita. Asiassa ei ole jälkikäteenkään tuotu esille mitään konkreettisia perusteita sille, miksi ja millaista vaaraa tapaamisesta on mahdollisesti epäilty aiheutuvan. Totean, että vangin ja avustajan tapaamista ei voi järjestää erityisvalvottuna esimerkiksi pelkästään vangin rikostaustan perusteella. Kynnys erityisvalvotulle tapaamiselle tulee käsitykseni mukaan ylipäättään pitää vankeuslain 13 luvun 4 §:n soveltamisessa erityisen korkealla silloin, kun vangin tapaaja on asianajaja tai vankeuslain 12 luvun 4 §:ssä tarkoitettu asiamies. Tämä johtuu edellä käsitellyistä asianajotoiminnan luottamuksellisuuden turvaamisintresseistä.

Silloin kun vangin tapaajana on vankeuslain 12 luvun 4 §:ssä tarkoitettu asiamies, voi erityisvalvotun tapaamisen edellytyksistä tulla käsitykseni mukaan kyseeseen lähinnä vain se, että tapaamisesta epäillään aiheutuvan vaaraa tapaajan eli asianajajan tai muun asiamiehen turvallisuudelle. Tällä perusteella tapaaminen voidaan järjestää vastoin tapaajan tahtoa erityisvalvottuna vain aivan poikkeuksellisesti.

Jos vankilaviranomainen katsoo vankeuslain 13 luvun 4 §:ssä tarkoitettujen perusteiden erityisvalvotulle tapaamiselle täyttyvän, tulisi vankia ja asiamiestä käsitykseni mukaan kuulla asian johdosta ennen tapaamista. Tällöin vangille ja asiamiehelle voidaan selvittää peruste(et) poikkeukselliselle tapaamisjärjestelylle, ja samalla tapaamisjärjestelyä koskevassa päätöksenteossa voidaan vielä ottaa huomioon tapaajien mahdollisesti esittämät näkemykset esimerkiksi tarpeesta ja keinoista turvata tapaamisen luottamuksellisuus.

Käytettävissäni olevan selvityksen valossa pidän vankeinhoitoesimies B:n menettelyä asiassa virheellisenä. Erityisvalvottujen olosuhteiden ongelmallisuutta näissä tapaamisissa osoittavat erityisesti edellä jaksossa 3.3 mainitut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen linjaukset. Menettelyn moitittavuuden arvostelussa olen ottanut lieventävänä tekijänä huomioon sen, että selvityksen valossa kysymys on ilmeisesti ollut yksittäisestä poikkeustapauksesta eikä asianajaja ilmeisesti ollut vastustanut tapaamisolosuhteita.

Kuten todettu, pidän vankeuslaissa toteutettua lainsäädännöllistä ratkaisua ongelmallisena siltä osin kuin sääntely poikkeaa tutkintavankeuslain vastaavasta sääntelystä. Yhdyn aikaisempiin apulaisoikeusasiamiehen kannanottoihin, joiden mukaan tarve luottamukselliseen yhteydenpitoon oikeusavustajan kanssa ei vaihtelee sen mukaan, onko kyse tutkintavangista vai vankeusvangista.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.5 esittämäni käsityksen vankeinhoitoesimies B:n menettelyn virheellisyydestä hänen ja Riihimäen vankilan tietoon. Lisäksi lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni tiedoksi Rikosseuraamusvirastolle.

Esitän oikeusministeriön harkittavaksi, antaako tämän päätöksen jaksoissa 3.3 ja 3.5 esittämäni käsitys vankeuslain 13 luvun 3 §:n sääntelyn ongelmallisuudesta vangin ja asianajajan tapaamisen luottamuksellisuuden turvaamisessa aihetta lain tarkistamiseen. Pyydän oikeusministeriötä ilmoittamaan mahdollisista toimenpiteistä 30.1.2009 mennessä.

Ilmoitan ratkaisustani ja esityksestäni Suomen Asianajajaliitolle lähettämällä sille jäljennöksen tästä päätöksestäni.